

KINŲ RAŠMENŲ RAIDĄ IR TRANSFORMACIJOS (ESTETINIS IR KOMUNIKACINIS ASPEKTAI)

Agnieška Juzefovič

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas *politologija@vgtu.lt*

Straipsnyje analizuojami tradiciniai kinų rašmenys, aptariama jų istorinė raida bei transformacijos, išryškinti estetiniai ir komunikaciniai kinų rašmenų aspektai. Pateikiamos ir lyginamos mitologinės bei istorinės kinų rašmenų atsiradimo versijos, aptariama kinų rašmenų etimologija, išryškinti piktogramų, ideogramų, sudėtinių, semantinių-fonetinių bei atsitiktinių ženklų savitumai. Nagrinėjant istorinę kinų rašmenų raidą bei estetines transformacijas, apžvelgiami seniausių piktogramų molyje ir ant vėžlių kiautų, bronzos, dekoratyvinio raižybos (antspaudų), valdininkų (kanceliarinio), taisyklingojo (standartinio) raštų savitumai, išryškinti spontaniškų tekancio ir žolės raštų unikalumas, estetiniai ir komunikaciniai aspektai. Apžvelgdama ir analizuodama skirtingus kaligrafijos stilius, autorė konstatuoja, kad per kinų rašmenis vykstanti komunikacija turi daug stipresnį vizualinį pamatą negu vykstanti per fonetinį raštą.

Reikšminiai žodžiai: kinų rašmenys, piktogramos, ideogramos, semantiniai-fonetiniai ženklai, kaligrafijos stiliai, vizualinė komunikacija.

doi:10.3846/cpc.2012.03

Įvadas

Kinų kalba neatsitiktinai laikoma viena sudėtingesnių pasaulyje – keblumų kelia tiek tradiciniai kinų rašmenys, primenantys painią brūkšnių ir vingių *rizomą*, tiek tonais pagrįstas tarimas, vakariečio ausiai skambantis kaip melodingi beveik identiški balsiai ir vienskiemeniai garsai. Vis dėlto būtent unikalus raštas nuo priešistorinių laikų suteikė kinams galimybę sėkmingai komunikuoti, suvienyti skirtingomis tarmėmis kalbančius regionus. Kinų rašmenys taip pat puikiai tiko norint perteikti ir išreikšti netgi sudėtingas filosofines teorijas ir subtilias poetines frazes. Tai padėjo kinams sukurti neįprastai turtingą literatūros palikimą, kuris „po kaimynines šalis paplito taip, kaip vėliau graikų ir romėnų klasikinės palikimas paplito

po Vakarų pasaulį“ (Dunn 1999: 258). Kinų literatūra, poezija ir kaligrafija padarė didelę įtaką Japonijos, Taivano, Korėjos, Mongolijos ir Pietryčių Azijos kultūroms. XX a., augant žmonių mobilumui bei migracijai, užsimezgant ekonominiams ryšiams tarp Kinijos ir Vakarų pasaulio, kinų kalba paplito po visą pasaulį ir tapo viena intensyviausiai studijuojamų bei naudojamų kalbų. Tad dėsninga, kad, nepaisant savo sudėtingumo, kinų kalba ir rašmenų sistema susilaukia vis didesnio tyrinėtojų dėmesio.

Nagrinėjant kinų rašmenis, būtina pasitikslinti šio termino apibrėžtį: savo rašmenis kinai vadina terminu *Hanzi* (漢字), kas tradiciškai verčiama arba kaip rašmenys, priklausantys kinų tautai (kuri buvo vadinama *hanų* tauta),

arba kaip Han dinastijos rašmenys, nes jie susiformavo būtent valdant šiai dinastijai. Į Vakarų kalbas *Hanzi* dažnai verčiamas kaip hieroglifai, tačiau toks vertimas yra netikslus ir painioja kinų rašmenis su Egipto hieroglifais, kitaip tariant „šventaisiais ženklais“. Ankstyvųjų kinų kultūros tyrinėtojų (plg. Saidas 2006; Clarke 1997) naudojamas hieroglifų terminas vertė ieškoti sąsajų tarp kinų rašmenų ir egiptiečių hieroglifų. Pastaruoju metu kinų kultūros tyrinėtojai linkę vengti kinų rašmenis vadinti hieroglifais, o ieškant alternatyvų prancūzakalbėje literatūroje, buvo įtvirtintas „kinų ženklų“ (pranc. *sinogrammes*) terminas. Lietuvių kalba taip pat vis dažniau naudojamas „kinų rašmenų“ terminas.

Kinų rašmenų atsiradimas: tarp mito ir istorijos

Kinų rašmenų atsiradimo ir susiformavimo problematiką tyrinėjantys kultūros, komunikacijos teoretikai bei lingvistai atsakymų ieško ne tik istoriniuose, bet ir mitologiniuose tekstuose. Mat visa kinų kultūra ir mąstymo tradicijos neatsiejamos nuo mitų ir legendų, o apie kinų rašmenų ištakas būtent iš jų galima nemažai sužinoti. Mituose kinų rašmenų atsiradimas tradiciškai siejamas su populiariais herojais ir priešistorinių dinastijų kūrėjais, ypač su apie 2800 m. pr. m. e. gyvenusiu legendiniu personažu Fuxi (伏羲), kuriam priskiriamas išradimas tokių dalykų, kaip žvejyba, medžioklė, muzikiniai instrumentai, pranašystėms skirtos trigamos ir būtent kinų rašmenys. Legendos byloja, kad pastaruosius jam perdavė iš Luo upės išniręs drakonas. Remiantis kitais kinų mitais, tradicinių rašmenų išradėju laikomas Geltonasis imperatorius (Huangdi): medžiodamas Yangxu kalnuose jis pamatė vėžlį, kurio kiautas buvo išmargintas įvairiais vingiais. Smalsumo vedamas imperatorius atkakliai bandė perprasti ryšius tarp paskirų vingių, todėl pradėjo tyrinėti gyvūnų pasaulį, supančią gamtą, kalnų formas bei žvaigždžių išsidėstymą dangaus skliaute, ir taip supantis pasaulis bei jo formos padėjo sukurti

kinų rašmenis. Ši legenda parodo, kad kinų rašmenys nuo senovės buvo gretinami su gamtos formomis. Kinų kultūros tyrinėtojai (plg. Kane 2006: 31) linkę manyti, kad kinų rašmenų atsiradimo istorijoje didesnę vaidmenį galėjo turėti ne pats Geltonasis imperatorius, o veikiau jo ministras ir raštininkas Cangje (黃帝). Tačiau nei Geltonasis imperatorius, nei jo raštininkas negali būti tiesiog pavadintas „kinų rašmenų išradėju“. Mitologiniai pasakojimai tradiciškai būna personifikuoti, o jų siužetas sukasi apie vieną iš pagrindinių herojų. Tačiau net senovės kinų istorikai suprato, kad milžiniškoje teritorijoje paplitę rašmenys negalėjo būti išrasti vieno asmens, o veikiau per šimtmečius buvo kuriami ir papildomi. Tiksliai kinų rašmenų atsiradimo data yra nežinoma ir dažniausiai nukeliama į 2000–4000 m. pr. Kr. Seniausi rašmenys buvo raižomi ant kaulų, o ilgainiui jais pradėta puošti ir akmeninius, keramikinius, bronzos dirbinius. Kinų rašmenų raidą sąlygiškai galima suskirstyti į keturis chronologinius periodus:

I) *primityvusis periodas* (8000–3000 m. pr. Kr.), kurio vėlyvajame etape žmonės pradėjo fiksuoti reikšmingą ir įsimintiną informaciją, pasitelkdami paprastus sutartinius ženklus-paveikslėlius (pirmąsias piktogramas), atkartojančius supantį pasaulį ir jo reiškinius. Neolitiniame Banpo kaime (1953 m. aptiktas greta dabartinio Xi'ano miesto) buvo rasti, kaip manoma, 6 tūkst. metų senumo raudoni moliniai indai, išpuošti piktogramomis, kurios galėjo simbolizuoti tuometinių genčių pavadinimus.

II) *archainis periodas* (3000–1600 m. pr. Kr.), aprėpiantis ikidinastinį ir legendinės Xia dinastijos laikotarpius, kada atsirado pirmieji bandymai išreikšti abstrakčias idėjas, kai kurios piktogramos virto ideogramomis, o tiesioginiai simboliai – netiesioginiai.

III) *istorinis laikotarpis* (nuo 1600 m. pr. Kr.), kada iki pat Rytų Han dinastijos žlugimo (220 m. e.) intensyviai formavosi kinų rašmenys, – buvo sukurti ir apibrėžti pagrindiniai jų sudedamieji komponentai, reikšmės ir formos, o vėliau įsitvirtino stagnacija ir iki pat XX a. kinų rašmenų struktūra, reikšmės ir formos beveik nebekito.

IV) *dabartinis laikotarpis* (nuo 1949 m., įsteigus Kinų Liaudies Respubliką) – siekiant sumažinti neraštingumą, palengvinti kinų rašmenų mokymąsi ir rašymą, dalis rašmenų buvo simplifikuota, sumažinant juos sudarančių brūkšnių skaičių (Bökset 2006), buvo sukurta visuotinė tarimo sistema *Putonghua*, leidusi transliteruoti kinų rašmenis į lotynų alfabetą.

Taigi kinų rašmenų istorija gali būti suskirstyta į keturis periodus. Svarbiausias kūrybingas kinų rašmenų etapas užsibaigė jau senovėje, o nuo II a. iki XX a. kinų rašmenų sistemoje esminių reformų neįvyko, tebuvo tęsiami ir tikslinami ankstesniųjų epochų išradimai (plg. Fazzioli 2005: 11).

Kinų rašmenų klasifikacija, etimologija ir pavidalai

Atpažinti ir atskirti kinų rašmenis dažnai būna nelengva, tad dėsninga, kad senuosiuose tekstuose neretai pasitaiko nekorektiškų ar netgi aukštiešniškai apverstų rašmenų. Tyrinėtojai dažnai nesutaria, ar tai kūrybingos vaizduotės, ar veikiau neišmanymo, neatidumo pasekmė. Legenda byloja, kad, kovodamas su rašmenų iškraipymu, didysis imperatorius Qin Shihuangas nurodė savo ministrui, vardu Li Si, (李斯, 280–208 m. pr. Kr.) sudaryti valstybiniuose dokumentuose ir grožinės literatūros kūriniuose naudojamų rašmenų katalogą. Manoma, kad taip gimė 3,3 tūkst. rašmenų turintis pirmasis kinų žodynas *Cangjie Pian* (倉頡篇), iš kurio iki mūsų laikų išliko tik nedidelės ištraukos (Malmqvist, Enwall 1994). Tuo tarpu kituose šaltiniuose pirmuoju kinų rašmenų žodynu laikomas III a. pr. Kr. sudarytas ir taip pat neišlikęs veikalas *Erya* (爾雅) (Coblin 1993: 94–99). Tačiau ir vienai, ir kitai pozicijai atstovaujantys tyrinėtojai sutinka, kad didžiausią reikšmę turėjo Han dinastijoje sudarytas ir apie 100–121 m. išleistas etimologinis žodynas *Shuowen Jiezi* (說文解字), kas į lietuvių kalbą galėtų būti išversta kaip „*Paprastų ir sudėtingų rašmenų aiškinimas*“. Šio žodyno autorius mokslininkas Xu Shen (許慎) praplėtė

ir atnaujino senesnę Li Si žodyną bei papildė jį apibrėžimais ir komentarais¹. Taip gimė žodynas, kuriame surinkta, remiantis įvairiais šaltiniais, tarp 9,3 tūkst. ir 10,5 tūkst. hieroglifų, sudarytų iš 540 šaknų. Galima pritarti teiginiui, kad šis žodynas beveik dviem tūkstantmečiams tapo pagrindiniu orientyru kinų rašmenų gausybėje (Norman 1998: 67). Tik valdant paskutinei Qing dinastijai, 1716 m. buvo sudarytas garsusis *Kangxi rašmenų žodynas* (*Kangxi Zidian*, 康熙字典), turintis 47 tūkst. hieroglifų, sudarytų vos iš 214 šaknų². Galiausiai Kinijos Liaudies Respublikoje 1967 m. buvo paskelbtas „*Naujosios Kinijos žodynas*“ (新華字典 *Xinhua Zidian*), kuriame keli tūkstančiai dažniausiai naudojamų hieroglifų supaprastinti, o šaknų skaičius padidintas iki 227-erių. Lygindami seniausius ir vėliau sudarytus kinų rašmenų žodynus, galime konstatuoti, kad rašmenų skaičius nuolat augo, taigi jie vystėsi kaip atvira ir nuolat besiplečianti sistema.

Kinų rašmenis sudaro piktogramos, ideogramos, pastaruosius du tipus jungiantys sudėtiniai ženklai bei kiek vėliau atsiradę semantiniai ir fonetiniai elementai. Pabandykime trumpai apžvelgti pagrindinius kinų rašmenų tipus.

Piktogramos (象形字 *xiangxingzi*). Vos 4 % kinų rašmenų sudarančios piktogramos atvaizduoja supančio pasaulio objektus ir reiškinius. Ankstyvajame raidos etape piktogramos buvo detalesnės, panašesnės į savo prototipus ir priminė veikiau paveikslukus negu sistemingus rašmenis, tačiau ilgainiui piktogramos įgavo abstraktesnius pavidalus, vingiuotas linijas ir apvalumus pakeitė tiesūs potėpiai, aštrūs kampai. Seniausios ir populiariausios piktogramos apibrėžia tokius dalykus, kaip „mėnulis“ 月, „saulė“ 日, „žmogus“ 人, „moteris“ 女, „vaikas“ 子, „kalnas“ 山, „vandu“ 水, „kiaulė“ 豕, „ranka“ 手, „akis“ 目, „širdis“

¹ Gilinantis į kinų rašmenų ištakas ir tradicinę filologiją, labai parankus interaktyvus puslapis <http://www.shuowenjiezi.com/>. Greta *Shuowen Jiezi* žodyno pateikiamos išlikusios ištraukos iš kitų ankstyvųjų žodynų.

² Skaitmeninė žodyno versija prieinama internetiniu adresu <http://www.kangxizidian.com/>

心), „medis“ 木. Piktogramos dažnai įeina į sudėtingesnių ženklų sudėtį ir suteikia jiems prasmę.

Ideogramos, arba diagramos (指事字, zhishi-zi). Iš simbolių kildinamos ideogramos vaizduoja formas, sutartinius ženklus, abstrakčias idėjas bei sąvokas, tokias kaip „dangus“ 天, „pernelyg“ 太, „viršus“ 上, „apačia“ 下, „vidurys“ 中, „jėga“ 力, „vienas“ 一, „du“ 二, „trys“ 三. ir t. t.

Sudėtiniai ženklai (會意字, huiyizi): šis kinų rašmenų tipas susideda iš dviejų arba daugiau paprastų piktogramų ar ideogramų, kurių reikšmės susijungdamos sukuria naujas prasmes, tarkime, sujungiant „saulės“ 日 ir „mėnulio“ 月 piktogramas, gaunamas žodis „šviesus“, „spindintis“ 明; „kiaulė“ 豕 ir „stogas“ 宀 reiškia „namai“, „šeima“ 家 (mat senovės Kinijoje kiaulės buvo laikomos namuose, gyveno kartu su kitais šeimos nariais); sujungiant „moters“ 女 ir „vaiko“ 子 piktogramas, gimsta sąvoka „geras“ arba „gerai“ 好; o „moteris“ 女 ir „stogas“ 宀 reiškia „ramybė“ 安. Kai kurie ženklai susideda iš daugiau negu dviejų piktogramų, tarkime, „medis“ 木, „akis“ 目 ir „širdis“ 心 sukuria piktogramą, kuri reiškia „mąstyti“ 想. Kai kuriais atvejais nauji ženklai kuriami tiesiog padvigubinant arba patrigubinant identiškus ženklus, tarkime, piktograma, susidedanti iš dviejų „medžių“ 木 reiškia „mišką“ 林, o susidedanti iš trijų medžių – „girią“ arba „didelį mišką“ 森. Tokių sudėtinių ženklų yra ne daugiau kaip 13 %.

Semantiniai-fonetiniai ženklai (形聲字 xingshengzi). Turinį ir formą jungianti semantinių-fonetinių ženklų grupė yra kiek vėlesnė už piktogramas ir ideogramas, tačiau buvo naudojama jau Shan dinastijos metu. Remiantis įvairiais šaltiniais, apie 80–90 % kinų rašmenų priklauso būtent semantinių-fonetinių ženklų grupei³. Semantiniai-fonetiniai ženklai susideda iš dviejų dalių: pirmoji ženklui suteikia prasmę,

o antroji – fonetinį skambesį. Semantinių-fonetinių ženklų pavyzdžiai: „upė“ 河, „ežeras“ 湖, kurių pirmasis elementas simbolizuoja vandenį ir suteikia prasmę, o antrasis suteikia skambesį.

Atsitiktiniai ženklai (轉注字, Zhuanzhuizi).

Jie taip pat gali būti pavadinti ženklais, kurie atsirado per klaidą arba paprastą žmogiškąją neatidumą. Būtent tokiu būdu iš žodžio „senas“ 老 atsirado panašiai atrodantis rašmuo „tikrinti“ 考.

Chronologiškai seniausios yra piktogramos ir ideogramos. Galbūt todėl tyrinėtojas dažnai yra linkęs kinų rašmenis nepagrįstai tapatinti su piktogramomis ir ideogramomis. Taip pamirštama, kad kinų kalboje šie rašmenys sudaro vos 5 %, o likusieji 95 % kinų rašmenų priskiriami semantinei arba semantinei-fonetinei grupėms. Jau II a. Xu Shen (許慎) pastebėjo, kad kinų rašmenys gali būti semantiniai, fonetiniai arba semantiniai-fonetiniai ir išskyrė tokias rašmenų kategorijas, kaip piktogramos, ideogramos, sudėtiniai ženklai, piktografonogramos, klaidingi ženklai ir fonetiniai skoliniai (žr. *Shuowen Jiezi*).

Kinų rašmenų stilių raida ir transformacijos

Amžių bėgyje kinų rašmenys kito iš piešinių virsdami gana abstrakčiomis brūkšnių sistemomis. Kinų rašmenų ir kaligrafijos istorijoje gali būti išskirti tokie etapai: seniausios piktogramos molyje; rašmenys ant vėžlių kiautų; bronzos raštas; dekoratyvinis raižybos (antspaudų) raštas; valdininkų (kanceliarinis) raštas; taisyklingasis (standartinis) raštas; tekantis raštas; žolės raštas. Trumpai apžvelkime šių stilių estetinius ir komunikacinius aspektus.

Seniausios piktogramos molyje (1 pav.). Jau neolito laikais kinų šamanai bei magai siekė valdyti gamtos stichijas (saulę, mėnulį, vandenį), o savo tikslams įgyvendinti naudodavo jų atvaizdus. Vykstant kasinėjimams Bangpo vietovėje buvo atrasti apie 4 tūkst. m. pr. m. e. naudoti moliniai dirbiniai, kurių paviršių puošė hieroglifus primenantys ženklai.

³ Pavyzdžiui, anot Xu Sheno, maždaug semantinių-fonetinių ženklų grupei priklauso 82 % kinų rašmenų, o Kangxi rašmenų žodyne šiai grupei jau priskiriama netgi 90 % rašmenų.

1 pav. Seniausios piktogramos molyje

Senieji rašmenys ant vėžlių kiautų (jiaguwen; 甲骨文). Dabartinių hieroglifų prototipai yra rašmenys, išraižyti ant būrimui bei pranašavimui skirtų vėžlių kiautų (2 pav.) ir kaulų. Vėžlių kiautai pranašavimui ir būrimui buvo naudojami neatsitiktinai – lygus vėžio kiaušto paviršius puikiai tiko užrašams raižyti ir „dangaus rašmenims“ fiksuoti. Taip pat būtent „vėžlys senojoje kinų kultūroje buvo gretinamas su dvasiomis, kurios neatsitiktinai dažnai būdavo atvaizduojamos reptilijų pavidalais“ (Maslov 2003: 254). Be vėžlių kiautų, pranašavimams buvo naudojami ir gyvūnų kaulai. Piktogramos, išraižytos ant gyvūnų kaulų ir vėžlių kiautų, primena maždaug tuo pačiu metu Egipte bei Mesopotamijoje išrastus hieroglifus. Tačiau, skirtingai negu pastarieji, seniausi kinų rašmenys neišnyko, bet ilgainiui tapo dabartinių pavidalą įgijusių rašmenų prototipais. Iš viso priskaičiuojama apie 2,5–4 tūkst. šio stiliaus ženklų, tačiau vos 800 iš jų turi atitikmenis tarp dabartinių rašmenų, tuo tarpu likusieji buvo naudojami tik Shang dinastijos laikais, o vėliau išnyko arba paprasčiausiai dar nėra iššifruoti (Kriukov 1973). Tokių rašmenų struktūra gana pastovi – buvo užrašoma data, pranašystė užsakančio asmens vardas, jo užduotas klausimas ir išpranašautas atsakymas. Pranašystės pasakodavo apie tai, kas tuometiniams žmonėms buvo aktualiausia – apie laukiančius orus ir derlius, perspėdavo apie gresiančius karinius konfliktus ir sufleruodavo būdus juos išspręsti. Estetiniu požiūriu šitie archajiški rašmenys yra tarytum uždaros figūros – kiekvienas iš jų yra sau pakankama visuma. Linija atlieka struktūrinę funkciją – atskiros dalys sujungiamos į vientisą, prasmingą visumą, todėl jie dėmesio verti ir kaip seniausi kaligrafiniai užrašai (Cheng 1991: 6).

2 pav. Vėžlio kiautas, išmargintas jiaguwen stiliaus raštu

Bronzos raštas (jinwen 金文). Šis rašmenų stilius susiformavo valdant legendinei Shang dinastijai, tačiau meninių aukštumų pasiekė jau istorinės Zhou dinastijos laikais. Užrašai buvo kuriami ant bronzinių varpų ir masyvių, dažniausiai ritualinės paskirties bronzinių indų (3 pav.). Užrašai dažniausiai būdavo ritualinio pobūdžio, o jų tikslas – komunikuoti su protėvių dvasiomis ir užtikrinti jų palankumą. Dažniausiai užrašais buvo padengiamas vidinis ritualinių indų paviršius, todėl jie būdavo nematomi tuomet, kai indą pripildydavo aukai atnašaujamas maistas. Greta ritualinės paskirties užrašų aptinkami istoriniai užrašai, kurie pasakoja apie tuometinius karinius konfliktus, aukština valdovų drąsą bei išmintį arba tiesiog pasakoja apie tuometinės aristokratijos kasdienybę. Kuriant šiuos rašmenis, buvo naudojamos specialios formos, savotiški vėlesnio spausdinamo rašto prototipai.

3 pav. Bronzinis trikojis, kurio vidinį paviršių dengia jinwen stiliaus rašmenys

Dekoratyvinis raižybos (antspaudų) raštas (*zhuànshū* 篆书). Zhou ir Kariaujančiųjų karalysčių laikais susiformavo dekoratyvinis raižybos raštas (*zhuànshu*), kuris anapus Kinijos geriau žinomas kaip „antspaudų raštas“ (mat dažniausiai jis buvo naudojamas būtent antspaudams). Valdant Qin dinastijai, dekoratyvinis raižybos raštas tapo oficialiuoju ir buvo naudojamas valstybiniuose dokumentuose. Palyginti su naiviais, paveikslukus primenančiais užrašais ant kaulų bei vėžlių kiautų, šio stiliaus rašto ženklai yra taisyklingesni, geriau sunorminti ir sukomponuoti. Mūsų laikais ši sudėtingą ir įmantrų raštą skaityti geba tik siauras specialistų ratas, o taikomas jis būna tik antspaudų bei kaligrafijos srityse. Dekoratyvinis raižybos raštas skirstomas į Didįjį, arba bronzinį (*Jinwen*), bei kiek vėliau atsiradusį Mažąjį. Kariaujančiųjų karalysčių laikais Kinija buvo suskaidyta, tad dėsninga, kad kiekvienoje karalystėje raštas vystėsi savitu keliu. Tarkime, Wu, Chu bei Yue karalystėse paplito labai sunkiai įskaitomas „Paukščių ir kirminų“ (鸟虫文) raštas, kuriuo buvo graviruojami tuometiniai ginklai, tarp kurių vienas geriausiai žinomų yra Yue karalystės valdovo Guojiano kardas (4 pav.).

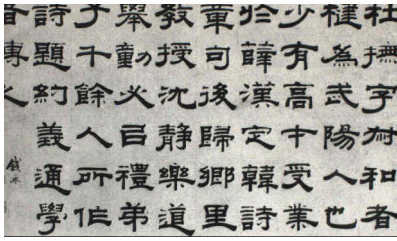

4 pav. Dekoratyviniu raižybos raštu puoštas Guojiano kardas

Dekoratyvinis raižybos stilius galutinai susiformavo valdant šalį suvienijusiam pirmajam Kinijos imperatoriui Qin Shihuangui ir jo ministrui, garsiajam kinų rašmenų sistemintojui Li Si (李斯). Tuomet rašmenų formos pakito nuo apvalių link kvadratinų, o patys rašmenys tapo

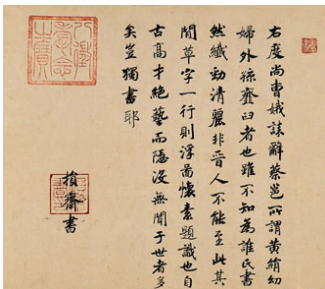
simboliškesni, lengviau užrašomi. Visos linijos yra labai plonos ir griežtai vienodo storumo, tarpai tarp linijų gana panašūs. Hieroglifai kiek pailgi, vertikalūs tam, kad būtų lengviau juos užrašinėti vertikaliose eilutėse. Bronzos ir dekoratyvinės raižybos raštai buvo rašomi ant akmens, metalo, medžio ir keramikos dirbinių ir, nors ilgainiui įsivyravo tušu tapomi rašmenys, graviravimo menas niekuomet nebuvo pamirštas (McNair 1995: 106–114). Dekoratyvinis raižybos raštas laikomas pirmtaku kanceliarinio rašto, iš kurio išsirutuliojo visi vėlesni kaligrafijos stiliai.

Kanceliarinis raštas (*li shu*, 隸書). Ilgainiui komunikacijos srautas vis augo ir valdininkai vis intensyviau keitėsi informacija. Taip kilo poreikis kurti lengvesnį ir rašymui teptuku parankesnį kaligrafijos raštą, iš to atsirado kanceliarinis raštas, kartais dar vadinamas valdininkų raštu. Šio rašto pavadinimas (*lishu*) nurodo anaipol ne valdininkus – mat kinų kalba žodis „li“ reiškia vergą arba kalinį, o legenda byloja, kad šį raštą pirmasis pradėjo naudoti mokslininkas Cheng Miao (程邈), kuris tuomet buvo kalinamas už imperatoriaus įžeidimą. Ankstyvajame raidos etape kanceliarinis raštas buvo naudojamas tik juodraščiams ir neoficialiems tekstams (literatūriniais, religiniais), tačiau netrukus jis įsivyravo ir oficialiuose dokumentuose. Kanceliarinio rašto įsivyravimas sukėlė kinų rašmenų reformą (*libian* 隶变), dėl kurios įtakos kinų rašmenys įgavo pavidalą, artimą dabartiniam – linijos tapo tiesesnės, apskritimus pakeitė stačiakampiai, o pačios piktogramos įgavo labiau simbolinį pavidalą. Rašmenų formos tapo daug dinamiškesnės, potėpia – plastiškesni, linijos storis galėjo keistis, pvz., potėpio pradžioje ir pabaigoje teptukas kiek stipriau prispaudžiamas prie popieriaus, potėpis pradedamas ir užbaigiamas švelniai pasukant teptuką šonu. Kanceliarinis raštas mažai skiriasi nuo dabartinio, todėl estetiniais sumetimais dažnai būna naudojamas užrašant straipsnius pavadinimus, reklaminius skelbimus ir t. t. (5 pav.).

5 pav. Kanceliarinio rašto kaligrafija

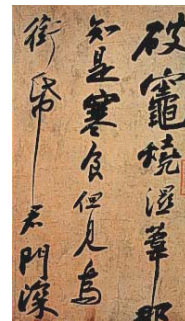
Taisyklingasis (standartinis, tikrasis) raštas (*kaishu* 楷書, *zhengshu* 正書, arba *zhenshu* 真書) (6 pav.). Šis raštas vadinamas taisyklinguoju, nes tapant šiuo stiliumi ne tik kiekvienas rašmuo, bet ir pavienis potėpis turėjo būti atliktas pagal tam tikrą tvarką. Jo atsiradimas siejamas su kaligrafu Zhong You (鍾繇, ~151–230), kuris vienas iš pirmųjų savo kūrinį tapė tokiu stiliumi. Galutinai šis stilius susiformavo ir paplito pirmaisiais Tang dinastijos (618–906 m.) valdymo dešimtmečiais. Paminėtina, kad Tang dinastijos laikais kaligrafijos menui buvo skiriamas ypatingas dėmesys, o kiekvienas išsilavinęs žmogus privalėjo įvaldyti kaligrafijos meną. Buvo steigiamos valstybinės kaligrafijos mokyklos, o būsimieji valstybės tarnautojai turėjo įveikti sudėtingus egzaminus, liudijančius nuodugną konfucianizmo mokymo, poezijos ir kaligrafijos meno išmanymą. Egzaminai buvo vykdomi trimis lygmenimis – regionų, provincinių ir valstybinių, o kandidatas kiekvieną kartą privalėjo parodyti gerai išmanęs kaligrafiją. Tad dėsninga, kad Tang dinastija pagimdė daugelį žymių kaligrafų, kurių veikalai tapo sektiniais pavyzdžiais vėlesnių epochų meistrams.

6 pav. Taisyklingojo rašto kaligrafija

Tekantysis raštas (xingshu 行書) (7 pav.).

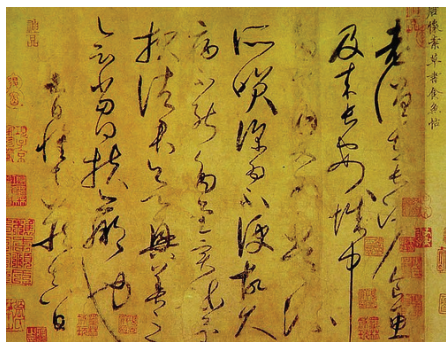
Šis stilius išsivystė iš kanceliarinio rašto ir buvo naudojamas neoficialiems, mažiau svarbiems užrašams. Pats pavadinimas nurodo, kad šis raštas yra neformalus, laisvesnis, teikia daugiau galimybės nevaržomam judesiui. Tekantysis raštas puikiai tiko išreikšti pagrindinėms kinų kaligrafijos savybėms: „Kitaip negu sustingusias formas pabrėžianti Vakarų kaligrafija, kinų kaligrafija savo esme yra dinamiškas judesį perteikiantis menas“ (Billeter 1990: 11). Būtent šis stilius pirmą kartą taip vaizdžiai ir įtikinamai išryškino kinų kaligrafijos dinamiškumą, nevaržomą ir laisvą teptuko judesį. Susidaro įspūdis, kad teptukas spontaniškai šoko ant popieriaus lapo, o tame veiksmu nebuvo jokios autoriaus intencionalios valios. Tačiau tai anaiptol nereikia, kad darbai buvo tapomi paskubomis. Dažniausiai menininkas ilgai ruošdavosi, medituodavo ir laukė ypatingos, skaidrumo ir ramybės pasižymincios dvasinės būsenos, kuri reikalinga spontaniškai kaligrafijos kūrybai. Tapymas tekančiuoju raštu reikalauja netgi daugiau patirties ir įgūdžių negu tapymas taisyklinguoju raštu. Tekančiojo rašto pradininku laikomas Han dinastijos mokslininkas Liu Desheng (劉德昇), o garsiausi šį stilių taikę kaligrafai yra Wang Xizhi (王羲之 321–379) ir Su Si (蘇軾 1037–1101).

7 pav. Tekančiojo rašto kaligrafija

Žolės (caoshu 草書) ir laukinės žolės (zhangcao 章草) stiliaus raštai (8 pav.). Ieškant galimybių dar labiau pagreitinti hieroglifų rašymą, buvo sukurtas naujas, iš pradžių tik

juodraščiuose, o netrukus ir meno kūryboje naudojamas kaligrafijos raštas. Šis stilius buvo pavadintas žolės raštu, arba nerūpestinguoju žolės raštu 草率書 (*caoshuai shu*), nes tokiu stiliumi nutapyti hieroglifai priminė vėjo blaškumą žolę, buvo labai supaprastinti, neaiškūs, sunkiai įskaitomi. Žolės raštu užrašytų rašmenų brūkšniai sujungiami tarpusavyje, dalis jų tiesiog praleidžiama – siekiant paprastumo, lengva ranka keičiami potėpių pavidalai, tarkime, vietoje keturių taškų tiesiog nutapant vieną brūkšnį. Neretai vienu potėpiu buvo tapomi netgi keli rašmenys. Šiuo stiliumi galima ypač greitai rašyti, tačiau skaityti tokius užrašus yra labai sudėtinga. Todėl žolės raštu tapantiems kaligrafams komunikuojamas turinys dažnai tapdavo antraeilium – jiems mažai rūpėjo, ar skaitytojas įstengs perskaityti nutapyto teksto prasmę – žolės raštu buvo veikiau perteikiama pasąmonės gelmė, o ne racionalūs samprotavimai. Ankstyvasis žolės raštas vadinamas *zhangcao* (章草), o dabartinis žolės raštas *jinciao* (今草) subrendo Jin (金1115–1234) dinastijos laikais.

8 pav. Žolės rašto kaligrafija

Greta žolės rašto išskiriamas dar painesnis ir sunkiau įskaitomas laukinės žolės raštas (*kuangcao*, 狂草), kurį plėtoję Tang dinastijos vienuoliai Zhang Xu (張旭) bei Huai Su (懷素) buvo vadinami „bepročiu Zhang bei girtu Su“. Tang epochos meno teoretikas Zhang Yanyuanis (815–875) teigia, kad tokio stiliaus greituoju raštu rašmenys būdavo tapomi „vienu potėpiu, persmelktu dvasios virpesiu, taip sujungiant

visus hieroglifus, kad nelikdavo tarpelio net tarp eilučių“ (Zhang 2002: 414). Žolės ir ypač laukinės žolės rašmenų savitumą ir meninę vertę lemia jų individualumas – tokio rašto neįmanoma išmokyti racionaliai, remiantis taisyklėmis ir kanonais, o galutinis rezultatas negali būti iš anksto prognozuotas ar numatytas. Šio stiliaus kaligrafijos darbų faktiškai neįmanoma nukopijuoti ir padirbti. Žolės, o ypač laukinės žolės stiliumi nutapyti kaligrafijos darbai tampa veikiau abstrakčios dailės kūriniiais, o nutapytų žodžių reikšmė neretai apskritai išnyksta. Kinų rašmenų tyrinėtojai linkę teigti, kad estetiškai kinų rašmenims įvertinti anaipatol nebūtinai jų prasmės suvokimas, todėl galima pilnavertiškai mėgautis kaligrafija netgi nesugebant skaityti įmantraus senovinio rašto arba netgi apskritai nemokant kinų kalbos (Chiang Yee 1973: 3). Kalbant apie informaciją, kurią komunikuoja tekstas, žolės raštas lieka ezoterinis ir nesuprantamas daugeliui dabartinių kinų ir visiems, kas nemoka kinų kalbos, tačiau vizualiai rašmenys yra estetiškai paveikūs.

Kinų rašmenų transformacijos ir kaligrafijos vaidmuo dabartinėje Kinijoje

XX a. antrojoje pusėje buvo sukurta paprasta bendroji kalba, vadinama *putonhua*, o kinų rašmenys buvo susieti su oficialiuoju paskelbtu Bejingo dialektu ir lotyniškais raidėmis, atspindinčiomis jų tarimą, – taip buvo sukurta oficiali kinų rašmenų romanizacijos sistema (*pinyin*). Taip pat daugiau negu du tūkstančiai dažniausiai naudojamų tradicinių kinų rašmenų buvo simplifikuota – sumažintas juos sudarančių brūkšnių skaičius (Zhou 1989: 376–398). Supaprastinant kinų rašmenis, pavyzdžių ieškota žolės ir laukinės žolės stiluose, tuo buvo siekiama palengvinti kinų kalbos mokymąsi ir sumažinti neraštingumą. Tuo tarpu kinų rašmenų romanizacija ir susiejimas su jų tarimą atitinkančiais lotyniškų raidžių skiemenimis buvo reikalingi tam, kad kinų kalbą galėtų išmokyti ir naudoti užsieniečiai, o patys kinai

galėtų lengviau mokytis užsienio kalbų. Taip kinų kalba atsivėrė užsienio įtakoms ir pasklido po pasaulį. Greta kinų rašmenų atsirado vis daugiau svetimos kalbos ženklų. Paminėtina, kad kinų rašmenų sistema niekuomet nebuvo visiškai uždara svetimšalių įtakai. Iki XX a. skoliniai iš svetimų kalbų sudarė labai mažą kinų rašmenų dalį, jie prasiskverbė jau tuomet, kai į Kiniją pateko pirmieji budistų tekstai. Taigi į senąją kinų kalbą daugiausia pateko skolinių iš sanskrito, jie atkeliavo kartu su budistiniais terminais. Tarkime, simbolis 界, reiškiantis sėkmę, atkeliavo būtent iš sanskrito. Skolinių skverbimasis į kinų kalbą labai suintensyvėjo tuomet, kai XX a. kinų rašmenys buvo susieti su fonetiškai juos atkartojančiomis lotynų raidėmis. Pastaraisiais dešimtmečiais į kinų kalbą daugiausia skolinių ateina iš anglų kalbos. Todėl, kuriant naujadarus, įvardijančius žodžius, atėjusius iš Vakarų kalbų, kinų rašmenys dažnai papildomi lotyniškais – tarkime, žodis „karaokė“ kinų kalba užrašomas “卡拉OK”. Tikėtina, kad ilgainiui Kinijoje, kurioje sparčiai auga anglų kalbos populiarumas, o jaunimas kasdienei komunikacijai mėgsta naudoti lotyniškus rašmenis, tokio pobūdžio naujadarų vis daugės. Taip pat sparčiai daugėja naujų žodžių, kurie susideda iš kelių tradicinių kinų rašmenų ir naudojami mokslo ir technikos naujovėms įvardyti. Kai kurie rašmenys įgauna naują reikšmę, tarkime, žodis, kuris praeityje reiškė „žaižą“ (*dian*), pastaruoju metu vartojamas elektrai bei elektronikai įvardyti ir tampa šaknimi, kuriant tokius naujus sudėtinius žodžius, kaip „filmas“ (*dianying* „elektroniniai šešėliai“), „kompiuteris“ (*diannao* „elektroniniai smegenys“), telefonas (*dianhua* „elektroninė kalba“). Taigi kinų raštas yra atviras ir jį nuolatos papildo naujai sukurti rašmenys.

Tačiau dabartinėje kinų kultūroje kinų rašmenys atlieka svarbų grynai estetinį vaidmenį. Dėmesys kaligrafijai turi gilias šaknis tradicijoje – senovėje rūmų, paviljonų ir šventyklų patalpos buvo dekoruojamos kaligrafijos užrašais, kurie kartais būdavo iš gryo aukso. Dabartiniai kinai taip pat mėgsta savo buitį puošti kaligrafijos užrašais. Ant puošnaus raudono popieriaus

užrašyti laimę simbolizuojantys kaligrafijos ženklai ypač svarbų vaidmenį atlieka per kinų Naujuosius metus, kai kaligrafijos užrašai tradiciškai kabinami virš durų, ant sienų, taip pat masiškai siuntinėjami šiais užrašais išpuošti sveikinimo atvirukai, vadinami *chunlien*, arba „pavasario sveikinimai“. Vestuvių, gimtadienio, artimo žmogaus mirties proga kinai tradiciškai siunčia ne gėles, bet poezijos tekstus, kurie, jų nuomone, subtiliausiai geba išreikšti džiaugsmą ar užuojautą. Dažno kino namuose kaba ritinėliai su kaligrafijos užrašais – tai gali būti poeto tekstas arba ištraukos iš konfucianizmo klasikos. Kaligrafijos užrašai taip pat dažni restoranuose ir parduotuvėse. Jie atlieka tiek dekoratyvinę, tiek komunikacinę, informacijos perteikimo ir lankytojų sudominimo funkcijas. Kaligrafijos meno išmanymas reikšmingas ir dabartiniam kinui – geras tonas reikalauja, kad pakvietimas į dalykinį susitikimą būtų parašytas ranka, o ne kompiuteriu. Kaligrafiškai parašytas laiškas tebėra paveikus įrankis, gebantis sutvirtinti santykius ir draugystę. Tačiau didžiosios daugumos dabartinių kaligrafijos darbų funkcija veikiau dekoratyvinė, o jų grožis palyginti paviršutiniškas. Bet koku atveju kinų rašmenys tiek senojoje, tiek dabartinėje Kinijoje buvo savitu vizualinės komunikacijos fenomenu – viena vertus, būdami tekstu jie yra skirti informacijai perteikti, o kita vertus, turėdami piktograminius bei ideograminius elementus, taip pat ir dėl ypatingo kaligrafijos vaidmens jie būdavo traktuojami, kaip savarankiškas estetines vertybes turintys vizualieji atvaizdai.

Išvados

Kinų mitologiniai ir istoriniai šaltiniai byloja, kad tradiciniai rašmenys atsirado jau priešistoriniais laikais, o jų atsiradimą paskatino įgimtas žmogaus smalsumas ir gamtos formų pamėgdžiojimas, taip pat nenumaldomas noras komunikuoti su protėvių vėlėmis, savo amžininkais arba palikti informaciją ateities kartoms. Kinų rašmenys skirstomi į pačias seniausias piktogramų bei ideogramų grupes, kurias

papildo kiek vėlesnės, tačiau daug skaitlingesnės sudėtinių ženklų ir semantinių-fonetinių ženklų grupės. Laikui bėgant kinų rašmenys kito, iš piešinių virsdami gana abstrakčiomis brūkšnių sistemomis. Seniausi rašmenys buvo išspaudžiami molyje, raizomi ant vėžlių kiautų, bronzos indų ir akmenyje. Ilgainiui paplito ir tušu ant šilko bei popieriaus užrašomi rašmenys, todėl kito ir jų pavidalai – rašmenys darėsi vis laisvesni, paliekantys daugiau improvizacinių galimybių. Kinų rašmenų ir kaligrafijos istorijoje išskiriami tokie etapai: seniausios piktogramos molyje; rašmenys ant vėžlių kiautų; bronzos raštas; dekoratyvinis raizybos raštas; valdininkų raštas; taisyklingasis raštas; tekantysis raštas; žolės raštas ir laukinės žolės raštas. Kinų Liaudies Respublikoje, siekiant kovoti su neraštingumu, dalis dažniausiai naudojamų tradicinių rašmenų buvo simplifikuota – buvo sumažintas juos sudarančių brūkšnių skaičius, sukurta oficiali kinų rašmenų romanizacijos sistema (*pinyin*), kurios sekoje kiekvienas rašmuo buvo susietas su jų tarimą atspindinčiomis lotyniškėmis raidėmis. Kaligrafijos menas dabartinėje Kinijoje tebevaidina svarbų vaidmenį, tačiau vis dažniau netenka savo subtilaus rafinuotumo ir įgauna dekoratyvinį pagrindą. Skirtingų kaligrafinių stilių apžvalga ir analizė parodo, kad per kinų rašmenis vykstanti komunikacija turi daug stipresnį vizualinį pamatą negu vykstanti per fonetinį raštą.

Literatūra

- Billeter, J. F. 1990. *The Chinese Art of Writing*. New York: Rizzoli.
- Bökset, R. 2006. *Long story of short forms: the evolution of simplified Chinese characters*. Stockholm East Asian monographs, No. 11. Stockholm: Dept. of Oriental Languages, Stockholm University.
- Cheng, A. 1991. Line, *Design Issues* 7(2): 5–16.
- Chiang Yee. 1973. *Chinese Calligraphy. An Introduction to Its Aesthetic and Technique*. London: Harvard University Press.
- Zhou Youguan. 1989. Modernizacija kitajskogo iazyka i pismennosti, in *Novoe v zarubezhnoy lingvistike (Iazykoznanie v Kitae XXII)*. Moskva) (Чжоу, Югуан. 1989. Модернизация китайского языка и письменности, в кн.: *Новое в зарубежной лингвистике (Языкознание в Китае XXII)*. Москва: Прогресс), 376–398.
- Clarke, J. J. 1997. *Oriental Enlightenment: the Encounter Between Asian and Western Thought*. London: Routledge.
- Coblin, W. S. 1993. Erh ya, in *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*. Ed. M. Loewe. Berkley: Institute of East Asian Studies, 94–99.
- Dunn, M. 1999. Calligraphy, in *The Art of East Asia*. Ed. G. Fahr-Becker. Koenemann, 254–271.
- Fazioli, E. 2005. *Chinese Calligraphy: From Pictograph to Ideogram: The History of 214 Essential Chinese/Japanese Characters*. New York: Abbeville Pr Edition.
- Kane, D. 2006. *The Chinese Language – Its History and Current Usage*. Singapore: Tuttle Publishing.
- Kriukov, M. V. 1973. *Iazyk inskikh nadpisej*. Moskva (Крюков, М. В. 1973. *Язык иньских надписей*. Москва: Наука).
- Malmqvist, G.; Enwall, J. (Eds). 1994. *Outstretched Leaves on his Bamboo Staff: Essays in Honour of Göran Malmqvist on his 70th Birthday*. Stockholm: Association of Oriental Studies, 97–113.
- Maslov, A. A. 2003. *Kitaj: kolokoltsa v pyli. Stranstviia maga i intellektuala*. Moskva: Aletejia (Маслов, А. А. 2003. *Китай: колокольца в пыли. Странствия мага и интеллектуала*. Москва: Алетея).
- McNair, A. 1995. Engraved Calligraphy in China: Recension and Reception, *The Art Bulletin* 77(1): 106–114.
- Norman, J. 1998. *Chinese*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saidas, W. E. 2006. *Orientalizmas*. Vilnius: Apos-trofa.
- Zhang, Y. 2002. Užrašai apie visų epochų žymiausių tapytojus, iš *Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos I*. A. Andrijauskas (sud.). Vilnius: KFMI.

DEVELOPMENT AND TRANSFORMATIONS OF CHINESE CHARACTERS (AESTHETIC AND COMMUNICATION ASPECTS)

Agnieška Juzefovič

This article deals with traditional Chinese characters, discusses their historical development and transformation, discloses aesthetic and communication aspects of Chinese characters. Historical and mythological versions of appearing and development of Chinese Characters are presented and compared. Etymology of iconographical, semantic-phonetic and other components of traditional Chinese characters are analyzed. The author discloses and analyzes historical evolution and aesthetical transformations of Chinese characters from the very oldest characters depicted on ceramics, turtle shells, seal script, clerical style, regular script. Thus particularity of communicational and aesthetic aspects of spontaneous running and cursive (grass) styles is highlighted. Review and analysis of various calligraphic styles brings to the conclusion that communication which is mediated through Chinese characters has much stronger visual background than communication via traditional Western phonetic script.

Keywords: Chinese characters, pictograms, semantic-phonetic signs, calligraphic styles, visual communication.

Įteikta 2011-12-19; priimta 2012-02-13